

MỘT SỐ NGUYÊN TẮC VÀ ĐẶC ĐIỂM CỦA PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU ĐỊNH TÍNH TRONG NHÂN LOẠI HỌC

HOÀNG LƯƠNG

Tùng với sự ra đời của Nhân loại học, nghiên cứu theo phương pháp định tính (Qualitative Research) đã được sử dụng. Việc khảo cứu bằng phương pháp định tính đã sinh ra cùng với những vấn đề mà con người còn thắc mắc, nghi ngờ nhằm tìm ra những câu trả lời về hiện tượng tự nhiên và xã hội. Nhưng trong giai đoạn đầu, nghiên cứu để tìm ra câu trả lời lại thường mang tính chất của việc phân tích về triết học hoặc cốt lõi tư tưởng, không có tính chất của việc khảo cứu thực nghiệm (Empirical Research). Bởi vì, giai đoạn đầu các nhà Nhân loại học thường nghiên cứu xã hội khác chứ không nghiên cứu xã hội mình đang sống, nên phải có sự chuẩn bị trước khi đến nghiên cứu ở các nơi khác nhằm thâm nhập vào cộng đồng đó để thu thập và phân tích dữ liệu.

Để tiến hành nghiên cứu theo phương pháp định tính cần nắm được một số nguyên tắc và đặc điểm của phương pháp này.

Nghiên cứu định tính là chuỗi những hoạt động phân tích tư liệu "thô" từ những hiện tượng thu thập được do quan sát phỏng vấn, tôn trọng sự khách quan của sự vật hiện tượng, từ đó rút ra những lý thuyết thích hợp có thể ứng dụng vào thực tiễn, phục vụ cho sự phát triển cộng đồng.

Đặc điểm và nguyên tắc nghiên cứu định tính là nghiên cứu những hiện tượng hoặc trạng thái thực tế tại một địa bàn cụ thể trong một môi trường nhất định. Việc khảo sát dữ liệu đó sẽ không sâu sắc nếu không đặt những dữ liệu đó trong bối cảnh cụ thể. Đây là đặc điểm, đồng thời cũng là nguyên tắc nổi bật và quan trọng hàng đầu của nghiên cứu định tính.

Nếu so sánh nghiên cứu kinh tế học hay một số khoa học khác chỉ cần dựa trên nền tảng hoặc tư tưởng và tách khỏi bối cảnh để giảm số lượng các yếu tố sao cho ít nhất, thì ngược lại, nghiên cứu định tính lại đặt chúng lên hàng đầu. Nguyên tắc tư tưởng của nghiên cứu định tính là sẽ không hiểu biết hiện tượng hoặc ý nghĩa sự thay đổi một cách sâu sắc, thấu đáo nếu không xem xét chúng trong bối cảnh cụ thể. Trong khi nghiên cứu định lượng (Quantitative Research) vịn cố vào khoa học và coi trọng sự khách quan của các dữ liệu, thì nghiên cứu định tính lại coi trọng nguồn dữ liệu. Nhìn nhận hiện tượng từ quan điểm của người cung cấp dữ liệu sẽ giúp cho việc hiểu sâu sắc ý nghĩa và nguyên nhân tại sao lại xảy ra những hiện tượng đó. Theo logic của người cung cấp dữ liệu thì đôi khi những hiện tượng đó có ý nghĩa sâu sắc hơn là hiện tượng trực tiếp nhìn thấy. Nhiệm vụ của người nghiên cứu định tính là cố gắng tìm hiểu hiện tượng một cách có phân tích làm cho việc nghiên cứu có thể giải thích được sâu sắc các ý nghĩa tiềm ẩn. Có thể nói nguyên tắc và đặc điểm của nghiên cứu định tính gồm những điểm cần chú ý như sau:

1. Cần có dữ liệu về tất cả mọi mặt như môi trường sinh thái, chế độ xã hội, kinh tế, chính trị, lòng tin, phong tục tập quán... để hiểu chung về xã hội ta nghiên cứu. Cần phải phân tích đầy đủ tất cả mọi mặt liên quan đến xã hội nghiên cứu bằng những vấn đề cụ thể mà dân tộc học (Ethnography) cung cấp.

2. Nghiên cứu định tính có mục đích giải thích các hiện tượng xã hội, nhưng trong thực tế một vài hiện tượng xã hội lại không thể giải thích bằng những lý lẽ bình thường mà phải dựa vào việc tìm hiểu phong tục tập quán, văn hoá mới giải thích được hiện tượng đó.

3. Nghiên cứu định tính cần hiểu được hệ thống tư duy, hệ thống lòng tin và lôgic trong dân chúng hoặc xã hội mà ta nghiên cứu. Nếu vậy, người nghiên cứu phải phỏng vấn, hỏi han nhân chứng cụ thể, kỹ lưỡng để hiểu lượng thông tin cụ thể giữa người hỏi han và người trả lời. Qua đó, dữ liệu thu thập được phải phản ánh hệ thống tư tưởng của người trả lời (nhân chứng). Ở đây cần chú ý phân biệt hệ thống tư duy của người nghiên cứu hay hệ thống tư duy của người cung cấp tư liệu dân chúng. Sự khác biệt trong đánh giá được coi là vấn đề quan trọng của nghiên cứu định tính.

4. Nghiên cứu mối quan hệ giữa các thành viên xã hội đến các hiện tượng xã hội là vấn đề mà công tác nghiên cứu coi trọng. Việc đó sẽ giúp cho nghiên cứu định tính sâu sắc hơn, đồng thời qua đó cũng giúp ta giải thích được nguyên nhân các hiện tượng khó hiểu khác. Ví dụ, nghiên cứu hệ thống dòng họ và các mối quan hệ khác sẽ giúp ta giải thích rõ hơn một số hiện tượng trong xã hội vì giải thích rõ nguyên nhân của những hiện tượng hoặc những mối quan hệ giữa các yếu tố quan hệ của con người và các hiện tượng đó.

5. Công việc nghiên cứu phong trào cũng là một trong những đặc điểm cần thiết để giúp khả năng tìm lời giải đáp về nguyên nhân sự hình thành và mối quan hệ giữa các yếu tố khác nhau dẫn đến nảy sinh phong trào nghiên cứu. Thực ra đây là sự cần thiết tìm kiếm lời giải đáp hoặc nhằm tìm hiểu cụ thể hơn các hiện tượng đơn lẻ để tập hợp chúng lại thành hiện tượng chung và quan hệ giữa các yếu tố cấu thành hiện tượng chung đó.

6. Phương pháp thu thập dữ liệu bằng phỏng vấn sâu, hỏi han riêng biệt từng người về vấn đề người khác không biết được coi là kỹ thuật nghiên cứu định tính một cách điển hình. Đây được coi là chìa khoá để hiểu thấu các vấn đề về con người.

7. Nghiên cứu định tính có thể dùng phương pháp đánh giá các dữ liệu đã có để hiểu thêm các ý nghĩa còn ẩn náu trong đó. Ví dụ, việc cố gắng tìm hiểu đời sống của phụ nữ Tây Bắc Việt Nam, nhất là người Thái từ dữ liệu về nghề dệt vải truyền thống và phân tích nghề dệt dưới các hình thức khác nhau cùng việc thu thập thêm những tư liệu về nghề dệt của phụ nữ các vùng khác, tộc người khác... sẽ giúp nhà nghiên cứu hiểu thêm những nội dung khác liên quan đến nghề dệt. Đó là việc chăm sóc, dạy dỗ và hướng nghiệp cho con cái của người Thái và các tộc người khác, đồng thời thấy được thực trạng của nghề dệt ở đây cũng như nơi khác như thế nào.

Qua những đặc điểm và nguyên tắc nghiên cứu trên đây, chúng ta có thể thấy rằng phương pháp nghiên cứu định tính không những giúp các nhà nghiên cứu có thể đạt kết quả có ích về mặt chuyên môn mà mặt ứng dụng phục vụ các chủ trương chính sách phát triển hay các dự án cụ thể cũng có thể đáp ứng được.

Phương pháp nghiên cứu định tính thúc đẩy việc đóng góp, hợp tác của nhân dân. Điều đó giúp nhà nghiên cứu thấy rõ quan điểm và nhu cầu của dân chúng và xã hội được nghiên cứu, từ đó có thể tạo dựng được một hình ảnh sự kiện theo thực tế và quan điểm của người nghiên cứu, giúp người nghiên cứu hiểu thêm tình hình xảy ra trong trào lưu biến đổi một cách rõ ràng.

Mặt khác, việc thu thập dữ liệu theo phương pháp định tính sẽ giúp ta có khả năng thử nghiệm tình hình hiện thời của cộng đồng để làm cơ sở xây dựng và phát triển cộng đồng tiếp theo. Đặc biệt là, với phương pháp trên, không những chỉ giúp các nhà nghiên cứu có thể tư vấn cho các dự án đầu tư qua việc đem các dữ liệu đã thu thập được ứng dụng vào việc thúc đẩy sự phát triển mà còn có thể nghiên cứu thực hành, nhấn mạnh sự kết hợp và hợp tác của dân chúng tham gia vào lập các dự án phát triển phù hợp với thực tế của cộng đồng và góp phần giải quyết các vấn đề còn tồn đọng trong cộng đồng. Vì vậy, kỹ năng của phương pháp nghiên cứu định tính phù hợp với công việc lập dự án phát triển địa phương hơn là đặt chủ trương, kế hoạch cho cả nước.

Cho đến nay ở nhiều nước trên thế giới đã có sự cải tiến hơn kỹ năng phương pháp nghiên cứu định tính, giúp cho việc lập dự án ở cấp cơ sở, thúc đẩy dân địa phương hợp tác trong công việc làng xóm hay cộng đồng. Qua đó giúp các nhà nghiên cứu tập hợp được ý nghĩ của dân địa phương để góp phần vào việc giải quyết các vấn đề của cộng đồng một cách thích hợp và hiệu quả.

Hơn nữa trong các trường hợp mà Nhà nước có những chủ trương, chính sách và các dự án trực tiếp tác động đến cộng đồng như chính sách lâm nghiệp (trồng và bảo vệ rừng), bảo vệ tài nguyên môi trường hay bảo vệ sức khoẻ cộng đồng, kế hoạch hoá gia đình... nghiên cứu định tính sẽ cung cấp những dữ liệu thích hợp về các cộng đồng đó giúp cho những người đề ra những chủ trương, chính sách đó.

Tóm lại, việc nghiên cứu định tính không những chỉ góp phần vào việc ứng dụng phát triển mà còn xây dựng được lý luận từ những nguồn tư liệu đã thu thập được. Vì, nghiên cứu định tính không phải là việc kiểm định lý luận như nghiên cứu định lượng mà nghiên cứu định tính nảy sinh những triết lý cơ bản từ trong việc nhìn nhận đánh giá hiện tượng. Nghiên cứu định tính không đưa các khái niệm lý luận ra làm định hướng hay kim chỉ nam để đến nỗi che giấu những hiện tượng trong thực tế và hoàn cảnh cụ thể nơi ta nghiên cứu. Vì thế, nghiên cứu định tính không những đưa ra các lý luận mà còn mang ý nghĩa thực tiễn to lớn.